© Український переклад. О. М. Мокровольський, 1992.

Шляхи Господні в Природі, як і в Промислі Його, зовсім не такі, як наші шляхи; ані подобизни, що їх ми створюємо, ніяким чином не співмірні з величчю, глибиною та неосяжністю Його творінь, адже вони незглибиміші й за Демокрітів колодязь.

Джозеф Гленвілл

Нарешті ми видерлися на вершину найвищої скелі. Старий так зморився, що кілька хвилин не міг вимовити й слова.

— Не так давно,— заговорив він нарешті,— я провів би вас по цій тропі, мов наймолодший з моїх синів, незгірш. Але десь років три тому зі мною скоїлася така пригода, якої досі не зазнав ще жоден із смертних... чи то, може, не пережив, аби про неї розповісти, й ті шість годин смертельного жаху, що його я тоді переніс, зламали мене — дух мій і тіло. Вам я здаюся старезним дідом, але ви помиляєтеся. Вистачило менше ніж півдня, щоб ця чуприна, доти чорна, мов гагат, стала молочно-біла, щоб руки-ноги мої ослабли, а нерви так розладналися, що я тремчу від найменшого зусилля і сахаюся від кожної тіні. Знаєте, у мене вже, бува, паморочиться голова, коли я гляну вниз через край цієї невеликої кручі!

"Невелика круча", на прузі якої він простягся перепочити і то так недбало, що більша частина його тіла зависла над прірвою, і він би туди й звалився, коли б не впирався ліктем у самий крайній слизький крайчик,— тож ця "невелика круча" чорним лискучим громаддям вигналася на п'ятнадцять чи й шістнадцять сотень футів вище за решту скель, що юрмилися ген унизу, безсилі позмагатися з її стрімким злетом. Нізащо в світі не підступився б я бодай на п'ять-шість кроків до краю того урвища. Сказати правду, мене так дуже непокоїла небезпека, що загрожувала моєму супутникові, аж я припав усім тілом до ґрунту, вхопившись руками

за довколишні кущики та не сміючи навіть глянути вгору, на небо,— а тим часом марно силкувався побороти в собі нав'язливе враження, ніби люті вітри розгойдують усю гору, від вершини до самих її основ. Нескоро зумів я умовити себе й насмілився сісти і подивитися вдалину.

— Вам треба перемогти ці химери,— мовив мій провідник,— бо ж я на те й привів вас сюди, щоб ви могли якнайкраще бачити обшир, де скоїлася лиха моя пригода,— та й розповісти вам її так, щоб уся місцина була перед вашими очима.

— Зараз ми перебуваємо,— продовжував він у властивій йому манері відтворювати кожну обставину якнайдокладніше,— зараз ми перебуваємо зовсім близько від норвезького узбережжя, на шістдесят восьмому градусі довготи, у великому краї Нордланд і в моторошній окрузі Лофоден. Оця гора, на вершині якої ми сидимо, називається Гельсегген, тобто Хмарна. Підведіться лишень трохи вище — тримайтеся за траву, якщо вам паморочиться в голові... отак... і подивіться, ген за пояс імли, що під нами, в море!

Запаморочено я глянув туди, й погляд мій увібрав широкий океанський простір, чиї води мали такий чорнильний відтінок, що в пам'яті моїй відразу зринув звіт нубійського географа про Mare Tenebrarum. Людській уяві годі витворити отаку безвідрадно пустельну панораму. По праву й по ліву руч, наскільки сягало око, простягалися, мов мури всього світу, обриси страшливо чорного й навислого урвища, моторошну суть якого ще й посилював бурун, що здиблював супроти нього свою примарно-сиву гриву, голосячи та завиваючи од віку й до віку. А навпроти виступу, на гостряку якого ми сиділи, й на відстані миль п'яти-шести ген у морі виднів невеличкий, відкритий всім вітрам острівець; коли ж висловлюватися точніше, він ледь мрів крізь бурунне диковисько, що огортало його зусебіч. Десь на дві милі ближче до берега стримів ще менший острівець, голий і потворно скелястий, а довкола нього то тут, то там немов стояла на сторожі жменька темних каменів.

Щось вельми незвичайне було у вигляді океану в тому його відтинку, що лежав між. дальшим островом і узбережжям. Незважаючи на те, що з моря до берега саме дув такий дужий шквалистий вітер,— аж самотній бриг ген у широкім морі, взявши два рифи триселя й лігши носом до хвилі, знай щезав, поринаючи, з поля зору,— поверхня чомусь не здувалася валами, як звичайно, а тільки маси води короткими, бистрими, лютими кидками розліталися навсебіч, навіть проти вітру. Піни видно було небагато, хіба що попід самим скеллям.

— Отой найдальший острів,— знову заговорив старий,— норвежці називають Вуррг. Котрий посередині — Моске. Той, що на милю далі на північ,— Амбарен. А оті — Іслезен, Готгольм, Кейльдгельм, Суарвен та Букгольм. Ще далі, між Моске й Вуррґом,— то Оттергольм, Флімен, Сандфлезен і Стокгольм. Отакі правдешні назви цих острівців, але навіщо треба було комусь придумувати всім їм найменування, того не збагнути ні вам, ні мені. Чи ви чуєте що-небудь? Чи бачите якусь переміну в морі?

Ми вже пробули хвилин десять на вершині Гельсеггену, куди підіймалися з середини Лофодену, навіть краєм ока не бачивши моря, аж поки воно враз пойняло нас зі шпиля. Старий ще й не договорив, коли я вчув дужий і поступово ростучий звук, схожий на рев неозорого стада буйволів десь в американській прерії, і тієї самої миті завважив, як те, що моряки називають "легким хвилюванням" моря, внизу, під нами, стало швидко мінятися, роблячись течією, що прямувала на схід. Просто на моїх очах цей потік набув страховинної швидкості. Щомиті швидкість наростала — це вже була шалена стрімливість. За п'ять хвилин усе море, аж ген до Вуррґу, сколотилось невгамовною люттю, але найдужче розколихалося воно, розревілось поміж Моске й узбережжям. Тут широчезне ложе вод, досі пошрамоване-позшиване протиборством тисячі потоків, зненацька скрутилося божевільним скорчем, що здимався, кипів і шипів, обертаючись незліченними велетенськими нуртами, і всі вони, кружеляючи, ринули на схід із швидкістю, якої вода не набуває ніколи — якщо тільки не падає прямовисно з висоти.

Минуло ще кілька хвилин, і на місці події зайшла інша разюча зміна. Загальна поверхня трохи ніби пригладилась, і вири один по одному пощезали, а з'явилися натомість дивовижні пасмуги піни, хоча досі не видно було ніякого шумовиння. Ці пасмуги помалу розпросторилися далеко-далеко і, в'яжучись у візерунки, взялися кружеляти замість притлумлених нуртів — вони неначе утворили зародок іще одного, куди більшого виру. Раптом — зовсім раптово — той зародок набув чітко окреслених, відчутних рис живого явища, ставши кругом, який мав більше милі в діаметрі. Край тієї кружби можна було розпізнати завдяки широкому поясові блискотливих бризок, але жодна бризка не потрапляла в отвір жахливої лійки, яка всередині, наскільки вглиб можна було сягнути зором, була гладенькою, лискучою і гагатово-чорною стіною води, нахиленою до небокраю під кутом десь сорока п'яти градусів, крутячись і крутячись запаморочливо все кругом та кругом, із гойдливими, ніби від знемоги, вихилясами, й посилаючи вітрам свій моторошний гук — напівзойк, напівревіння; нічого подібного навіть могутній водоспад Ніагара нездатен у своїй агонії піднести до Небес.

Тора задрижала вся, від підніжжя до шпиля, сколихнулися скелі. Я простягся долілиць, хапаючись, від надмірного хвилювання, за миршаві кущики трави.

— Це ж,— озвався я нарешті до старого,— це ж не що інше, як великий водокрут Мальстрем!

— Еге ж, так його іноді називають,— відповів той.— А для нас, норвежців, це Москестрем — від острова Моске, що стирчить посеред тієї водоверті.

Звичайний опис цього виру аж ніяк не підготував мене до того, що я побачив. Розповідь Йонаса Рамуса,чи не найдокладніша з усіх інших, не дає навіть найменшого уявлення ані про велич, ані про жахіття цього явища... ані про дике, моторошне відчуття незвичайної новизни, яке приголомшує споглядача. Я не певен, з якого місця чи о якій порі згаданий автор спостерігав його — але тільки не зі шпиля Гель-сеггену й

тільки не під час бурі. Одначе в тому описові є певні місця, що їх можна запитувати заради важливих подробиць, хоча у відтворенні того враження, яке справляє це неповторне видовище, його розповідь надзвичайно слабка.

"Між Лофоденом і Моске,— пише він,— глибина тутешнього дна сягає від тридцяти шести до сорока морських сажнів, але по той бік, до Веру (Вуррґу) дно піднімається настільки, що утруднює прохід кораблям, які ризикують розбитися об підводні камені, й таке трапляється навіть у найтихішу погоду. Під час припливу потік рине між Лофоденом і Моске з шумливою швидкістю^ але рев, коли він ураз щосили відкочується в море, навряд чи можна порівняти із найгучнішими та найстрашнішими водоспадами: гук його чути на кілька ліг довкола. А нурти, чи то ями, тоді такі великі й глибокі, що коли туди притягне корабля, його неминуче засмокче й жбурне на дно, де розтрощить на друзки об каміння; коли ж сила водяного потоку ослабне, рештки будуть викинуті на поверхню. Але це затишшя настає лише в проміжку між припливом і відпливом, та й то хіба в гарну погоду, і триває воно всього чверть години, після чого помалу починає знов наростати буйство стихії. Коли потік розбушується, та ще й буря додасть йому лютості, небезпечно наближатися до того місця на відстань норвезької милі. Човни, яхти й кораблі, де не завважили вчасно небезпеки, заносить, бува, течією і затягує на дно. Часто ще трапляється, що кити підпливають занадто близько до тієї пастки і стають жертвами лютого виру: неможливо описати, як вони виють і ревуть, марно силуючись виборсатися із страшного полону. Якось-то ведмедя, що надумав перепливти від Лофодену на Моске, підхопив і затяг вир, а ревів звір так жахливо, що чули на березі. Величезні стовбури ялин і сосон, поглинені течією, виринають потім такі побиті й поскубані, що скіпки стирчать на них щетиною. Це з усією очевидністю свідчить, що дно тут всуціль покрите гострими рифами, об які водокрут б'є все, що потрапляє в його обійми. Вир цей виникає у зв'язку з припливом та відпливом, які чергуються що шість годин. 1645 року, рано-вранці на вербну неділю, стихія лютувала з такою гуркотнечею і силою, що від прибережних хатин каменя на камені не лишилося".

Щодо глибини, то я не уявляю, яким чином можна було взагалі визначити її в безпосередній близькості до вирви. "Сорок сажнів" відносяться, мабуть, до глибини проходу біля самих берегів Моске й Лофодену. Глиб посередині Москестрему має бути незмірно більший. І для цього не треба ніяких особливих доказів — досить лише глянути, кинути скісний погляд у бездонну водоверть із найвищої скелі Гельсеггену. Споглядаючи з цього шпиля ревучий внизу Флегетон, я не міг не осміхнутися тій простодушності, з якою шановний Йонас Рамус оповідає, мов про щось малоймовірне, про анекдотичні випадки з китами й ведмедями, адже мені самому, коли по правді, видавалося цілком очевидним, що й найбільший лінійний корабель, опинившись у межах смертоносного притягання, міг би опиратися йому не більше, ніж пір'їнка буревієві, і враз був би поглинений з усім своїм начинням.

Спроби пояснити це явище, наскільки я їх пригадую, видавалися мені досить переконливими, поки я їх читав, але нині вони мовби геть зблякли й аж ніяк мене не задовольняли. Найбільше вчених схиляється до думки, ніби цей вир, як і троє менших водокрутів поміж островами Ферре, "спричиняється не чим іншим, як зіткненням хвиль під час припливів та відпливів між пасмами скель і рифів, де воді так тісно, що вона звергається подібно до водоспаду; тож чим вище здіймається приплив, тим більша глибина його падіння, природним наслідком чого стає водоверть чи вир, дивовижна всмоктувальна здатність якого досить добре вивчена завдяки експериментам значно менших масштабів". Такими словами пояснює це Британська енциклопедія. Кірхер і ще дехто припускають, що посеред Мальстрему є незглибима прірва, яка виходить десь в іншому місці,— наприклад, у Ботнічній затоці, згідно з чиїмсь надто рішучим твердженням. Ця безглузда сама собою думка нині, коли я дивився на вир широко розплющеними очима, здалася моїй уяві цілком правдоподібною, та коли я поділився нею з моїм провідником, то почув собі на подив, що, хоч мало не всі норвежці думають про це так само, він із таким поглядом не погоджується. Що ж до першого наведеного тут пояснення, то він просто зізнався, що воно йому не вкладається в голові; і в цьому я його підтримав, адже, хоч яке переконливе на папері, а тут,

серед громового ревища пучини, звучало воно геть-то недоладно, ба навіть безглуздо.

— Ну, ви вже досить надивилися на вир,— мовив старий.— А зараз, якщо ви обережно обійдете цю кручу й сядете з підвітряного боку, де рев води не заглушує голосу, я розповім вам одну бувальщину, й ви переконаєтеся, що я таки знаю дещицю про Москестрем.

Я примостився там, де він мені радив, і ось що я почув.

— Було нас троє братів, і мали ми одного на трьох добре оснащеного вітрильника, тонн десь на сімсот, і на ньому зазвичай вирушали рибалити до островів за Моске, мало не до Вуррґу. Під час бурхливих припливів у морі завжди буває добра ловитва, треба тільки не проґавити нагоди та ще бути досить мужнім, аби тією нагодою скористатися. Але з усіх лофоденських рибалок тільки ми троє, кажу вам, постійно ходили на промисел до тих островів. Звичайні рибальські угіддя лежать ген-ген, далеко на південь. Там риба ловиться в будь-яку пору, ризику ніякого, через що й віддають люди перевагу тим угіддям. Але ж тут, серед скелля, є такі місцини, де риби наловиш скільки і якої тільки хочеш, так що ми, бувало, за один день брали стільки, скільки боязкішим добре як поталанить нашкребти за тиждень. Сказати правду, це наше підприємство було відчайдушною справою: замість нудної праці ми важили головою, і капітал заміняла нам одвага.

Вітрильника нашого ми тримали в бухточці миль за п'ять звідсіля ген по узбережжю, і гарної години зазвичай, користаючись п'ятнадцятихвилинним затишшям, старалися проскочити головне річище Москестрему, набагато вище водоверті, й кидали якір де-небудь біля Оттергольму чи Сандфлезену, де не так бушує бурун. Тут ми перечікували, поки настане затишшя, і лише тоді знімалися з якоря й вертали додому. Ми ніколи не вирушали в цю подорож, якщо не було надійного бейдевінду (такого, на який можна було покластись, що він не вщухне до нашого повернення), і ми рідко помилялися в наших розрахунках. За шість років ми тільки двічі були вимушені простояти цілу

ніч на якорі через мертвий штиль, а таке трапляється вкрай рідко в наших місцях. А то якось нам довелося мало не тиждень пробути на промислі, і ми трохи не померли з голоду, бо тільки-но прибули на угіддя, як здійнявся шторм, і годі було й думати, щоб перетнути розбурханий потік. Нас мало неминуче віднести в широке море, бо вири крутили суденце так несамовито, що зрештою погнувся якір і просто поволікся по дну, але, на щастя, ми втрапили в одну з незліченних перехресних течій, котрі сьогодні тут, а завтра десь, і вона прибила нас до острова Флімена, де нам пощастило зачепитись.

Не переказати мені й двадцятої частини всіх тих труднощів, яких нам доводилося зазнавати на "угіддях" (небезпечна то місцина і за гарної погоди). Але скільки разів ми кидали виклик Москестремові — й щоразу успішно його долали, хоча, признаюсь, іноді моя душа стрибала в п'яти, коли нам випадало на якусь хвилину раніше чи пізніше опинитися в його водах. От з'ясовувалось, що вітер не такий дужий, як нам видавалося напочатку, коли виходили в море, тож вітрильник наш посувався вперед не так швидко, як нам бажалося, і через опір потоку міг щомиті стати некерованим.

У мого старшого брата був син вісімнадцяти літ, і я мав двох добрих парубків. Сини були б нам неабияк придалися в таких пригодах,— і на веслах, і потім у самій риболовлі,— але, хоч ми самі щоразу йшли на ризик, нам не ставало духу піддати небезпеці життя наших дітей, адже, що не кажи, насправді то була страхітлива смертельна небезпека.

За кілька днів виповниться три роки відтоді, як скоїлося те, про що я хочу вам розповісти. Було це десятого липня тисяча вісімсот... року. Тутешня людність ніколи не забуде того дня, бо тоді зірвався такий жахливий ураганище, якого ще ніколи не посилало небо. Одначе весь ранок і пополудні дув лагідний, стійкий вітерець із південного заходу, яскраво світило сонце, тож і найстарший з-поміж наших рибалок не зміг би провістити того, що сталося перегодом.

Близько другої години пополудні ми втрьох — двоє моїх братів та я — проскочили до островів і дуже швидко наповнили наше суденце щонайкращою рибою, якої (і ми це всі зазначили) йшло того дня більше, ніж будь-коли. Була якраз сьома година — за моїм годинником,— коли ми знялися з якоря і рушили в зворотну путь, щоб перетнути найнебезпечнішу ділянку Москестрему під час затишшя, а воно, ми добре знали, мало настати о восьмій годині.

Ми вийшли під свіжим вітерцем, що гнав вітрильника із штирборту, і якийсь час досить прудко посувалися вперед, і гадки не мавши про небезпеку, бо й справді не бачили ані найменшої причини для тривоги. Коли це, ні сіло ні впало, в лице нам подув вітер від Гельсеггену. Це вже було щось зовсім надзвичайне, ніколи такого не бувало, й мені, сам не знаю чому, стало трохи моторошно. Ми поставили вітрила під вітер, але все одно не могли рушити вперед — не давав вир, і я вже хотів запропонувати братам вертатися назад і стати на якір, але цієї миті ми обернулись і за кормою, на небокраї, побачили якусь незвичайну, геть мідну хмару, що неймовірно швидко росла.

Тим часом вітер, що подув нам в лоб, ущух, запав мертвий штиль, і тільки водокрути носили нас туди-сюди. Але це тривало так недовго, що ми не встигли навіть обміркувати, що воно й до чого. Не минуло й хвилини, як на нас налетіла буря, ще хвилина — й небо все захмарилось, знялися густі бризки, й зненацька стало так темно, що ми вже й не бачили одне одного.

Описати такий ураган, що тоді зірвався,— шкода й пробувати. Жоден із найстаріших норвезьких моряків не бачив нічого подібного. Ми встигли відпустити вітрила (вони тільки мелькнули за корму), перш ніж буря підступно нас запопала, але від першого ж подмуху шквалу обидві наші щогли полетіли за борт, мовби миттєво спиляні, й грот-щогла потягла за собою мого меншого брата, що був прив'язався до неї з обачності.

Наше суденце було напрочуд легке, воно, мов пір'їнка, ковзало по хвилях. Палуба на ньому була суцільного помосту, з одним лише

невеликим люком у носовій частині, і цей люк ми звичайно задраювали, перш ніж рушати через Москестрем, аби нас не залило "січкою". Коли б не ця осторога, ми б одразу пішли на дно, бо наш кораблик на кілька секунд цілковито зарився у воду. Яким чином мій старший брат уник погибелі, я не можу сказати — мені так і не привелося спитати його про це. А я, щойно у мене з рук вирвало фок, кинувся ницьма на палубу і, впершись ногами в планшир, вчепився обіруч у рим-кільце біля основи фок-щогли. Вчинив я так, звісно, цілком інстинктивно, і це було найрозумніше, що я міг тоді зробити, адже мене так ошелешило, що я негоден був думати.

На кілька секунд, як я вже вам казав, нас цілковито затопило, і весь цей час я лежав не дихаючи, міцно тримаючись за кільце. Коли я відчув, що більше вже не витримаю, я звівся навколішки, не випускаючи кільця з рук, і голова моя опинилась над водою. Тут і наше суденце струснулось, достоту пес, що вискочив із води, й трохи вивільнилося з водяного полону. Я щосили намагався здолати заціпеніння, яке скувало мене, і зміркувати, що ж його діяти далі, аж раптом хтось ухопив мене за руку. То був мій старший брат, і серце моє радісно закалатало — я вже був певен, що його змило за борт; але наступної миті радість моя змінилася жахом, коли він, наблизивши уста до мого вуха, викрикнув одне-єдине слово; "Москестрем!"

Не висловити словами, що я пережив тієї хвилини. Затрусився весь, від голови до п'ят, от ніби мене схопив нечувано-жорстокий напад лихоманки. Я добре збагнув, що означало в його устах оте одне-єдине слово,— збагнув, що він хотів мені сказати. Вітер гнав нас просто туди — у водоверть Стрему, й ніщо не могло нас порятувати!

Ви, певне, завважили, що звичайно, перетинаючи течію Стрему, ми щоразу намагалися триматись якомога вище, чимдалі від виру, і то навіть за найтихішої погоди, причому вичікували, пильно стежили, коли ж почнеться затишшя, а тепер нас несло в самісіньке пекло, та ще в таку бурю.

"Але ж ми, напевне, потрапимо туди якраз на затишшя,— подумав я. — Є ще невеличка надія!" І наступної ж миті вилаяв себе за те, що дозволив собі таку велику дурість: узагалі на щось надіятися. Адже я добре знав, що ми все одно були б приречені, навіть коли б сиділи на лінійному кораблі, вдесятеро більшому за наше суденце.

На цей час перший несамовитий натиск бурі ніби трохи видихався, чи, може, ми не так його відчували, бо вітер пхав нас у корму, зате ж хвилі, які спочатку стелилися низько, пригнуті вітром, і тільки пінилися, тепер поздиблювались, виросли в справдешні гори. І в небі теж зайшла якась дивна переміна. На всі боки довкола воно було чорне, мов смола, але майже просто в нас над головою зненацька прорвалось кругле віконце — таке чисте, ясне віконце глибокої синяви, а в ньому повний місяць засяяв таким яскравим сяйвом, якого я доти в житті не бачив. Він осяяв усе довкола, але — о Боже! — яке видовище осяяв він своїм світлом!

Раз чи двічі я спробував заговорити до брата, але, незрозуміло чому, шум настільки подужчав, що, хоч я кричав братові у самісіньке вухо, він не міг почути жодного мого слова. Тоді він похитав головою і, блідий мов смерть, підніс пальця вгору, неначе хотів сказати: "Слухай!"

Спочатку я не міг збагнути, що він має на увазі, а потім моторошна думка сяйнула мені в голові. Я витяг годинника з кишені. Він стояв. При місячному світлі я придивився до циферблата й, гірко заплакавши, закинув годинника далеко в океан. Він зупинився о сьомій годині! Ми пропустили час затишшя — вир Стрему якраз лютував на всю силу.

Якщо судно міцно збудоване, добре оснащене й не перевантажене, хвилі у широкому морі за сильного шторму завжди ніби вислизають з-під нього; людям, незвичним до моря, це видається дивним, а у нас морською мовою це називається "осідлати хвилі".

Так от, досі ми досить вдало каталися по хвилях, коли ж це велетенська водяна гора підхопила нас просто під корму й потягла,

виростаючи, вгору — все вище, вище, от ніби до самого неба. Я б не повірив ніколи, що хвиля може піднятися так високо. А потім, крутячись і ковзаючи, ми поринули вниз, і мене аж замлоїло, голова запаморочилась, немовби я уві сні падав із височезної гори. Але, поки ми ще були нагорі, я встиг кинути швидкий погляд надовкола — й того єдиного погляду мені цілком вистачило. Я зразу ж визначив, де ми перебуваємо. Просто перед нами, на відстані якоїсь чверті милі крутився вир Москестрему, але такий несхожий на звичайний Москестрем, як оцей водокрут, що ви бачите, на млиновий струмок. Коли б я ще раніше не здогадався, де ми й до чого повинні бути готові, я б нізащо не впізнав цього місця. Від жаху у мене мимоволі заплющились очі. Повіки мої судомно зімкнулись самі собою.

Минуло ще не більше двох хвилин, як раптом ми відчули, що хвилі десь поділися, а довкола нас — саме шумовиння. Суденце круто повернуло на лівий борт і стрілою шугонуло в новому напрямку. Тієї самої миті громохке ревище хвиль геть потонуло в якомусь пронизливому вереску,— уявіть собі скількись там тисяч пароплавів, що разом видають гудки, випускаючи пару. Це ж ми опинилися в смузі шумовиння, що завжди оточує вир, і мені подумалось: зараз нас жбурне в безодню! А ми її ледь-ледь розрізняли, бо кружеляли понад нею з неймовірною швидкістю. Суденце наше начебто нітрохи не занурювалось у воду, а ковзало, мов бульбашка, по поверхні брижів. Правий борт був повернутий до водоверті, а над лівим височів безмір океану, який ми щойно покинули. Він зводився величезною стіною, що судомно здиблювалась поміж нами й небокраєм. Це може видатися дивним, але тепер, коли ми опинилися в самісінькій пащеці виру, я почувся спокійніше, ніж коли ми ще тільки наближалися до нього. Запевнивши самого себе, що сподіватися нема на що, я майже позбувся того страху, що спочатку забрав був мою мужність. Певне, то відчай був розладнав мої нерви.

Ви ще подумаєте, ніби я хизуюсь, але я кажу вам щиру правду: я почав розважати, яка то велич — загинути отаким чином і яким дурнем я був би, коли б перед цим чудовним проявом усемогутності Божої думав про сущу дрібницю — своє власне життя. Я не сумніваюся, що навіть спаленів од сорому, коли мені сяйнула ця думка. За якусь хвильку вся

моя увага була вже прикута до виру — мене пойняло почуття щонайгострішої допитливості. Я достеменно відчував бажання дослідити його глибини, хай навіть ціною власного життя, і тільки за одним жалкував: що ніколи не зможу розповісти давнім товаришам, котрі зосталися на березі, про тайни, які маю неодмінно побачити. Дивно, звісно, що людину перед лицем смерті опадають такі недоладні химери; згодом я часто думав, що то мені трохи закрутилася голова від безнастанного кружляння понад безоднею.

Була, втім, ще одна обставина, що допомогла мені вернути самовладання: ущух вітер — він уже не досягав нас, адже, як ви самі переконалися, пояс шумовиння знаходиться значно нижче рівня океану, що височів тепер над нами стрімким, чорним кряжем. Якщо вам ніколи не траплялось опинитися в морі під час лютого шторму, вам годі навіть уявити собі, до якої нестями може довести шмалький вітер, що шмагає бризками. Вітер і хвилі сліплять, оглушують, не дають дихнути, позбавляють вас будь-якої здатності діяти чи міркувати. А ми тепер були майже позбавлені цих прикрощів — от як засуджений на смерть злочинець користується у в'язниці дріб'язковими пільгами, що їх не міг мати, поки доля його ще не була вирішена.

Скільки разів описали ми коло по краю водоверті, сказати неможливо. Близько години нас крутило й крутило все кругом та кругом, і ми не пливли — летіли, помалу наближаючись до середини пояса, а тоді ближче й ближче до жахливого внутрішнього краю. Весь цей час я не випускав кільця з рук. Мій старший брат лежав на кормі, тримаючись за порожнє барильце з-під питної води, принайтоване до корми; це була єдина на палубі річ, якої не знесло за борт першим наскоком урагану. Коли ж ми наблизилися до пруга незглибної ями, брат раптом випустив з рук барильце і, кинувшись до мене, сам на себе не схожий від жаху, спробував відірвати мої руки від кільця рима, оскільки вдвох ми не могли надійно за нього триматися. Ніколи й ні від чого в житті не було мені так прикро, як від цього його вчинку, хоч я і розумів: він, певне, схибнувся, зовсім утратив розум із ляку. Одначе я і гадки не мав боротися з ним за те кільце. Я знав: буде все одно те, що буде, хоч би ми й зовсім ні за що

не держалися. Тож я поступився йому кільцем і переповз на корму, до барильця. Зробити це було не надто й тяжко, бо суденце наше у своєму кружлянні трималося досить стійко, не кренилося на борт і лише сіпалося взад-вперед від незмірних ривків та здригань виру. Ледве встиг я обхопити руками барильце, як зненацька ми різко перекинулись на правий борт і сторчголов ковзнули в безодню. Я квапливо пробурмотів молитву до Бога й подумав, що все, кінець.

Від стрімкого падіння мене замлоїло, і я інстинктивно ще міцніше вчепився в барильце, заплющив очі. Протягом кількох секунд я не зважувався їх розплющити — чекав, що ось-ось, ще мить — і загинемо, та все чудувався, чого це я досі не в воді, не захлинаюся в останніх корчах боротьби за життя. Але проминала мить за миттю, а я все ще був живий. Я перестав відчувати, що ми падаємо вниз, а ще мені здалося, ніби суденце рухається майже так само, як і раніш, коли воно було в смузі шумовиння, ото тільки, що тепер воно начебто глибше сиділо у воді. Я набрався духу і розплющив очі, глянув надовкола.

Ніколи я не забуду того відчуття святобливого трепету, жаху та захвату, що пойняло мене тоді. Суденце немов повисло, затримане якимись чарами, посеред свого шляху в прірву, на внутрішній поверхні велетенської круглої вирви неймовірної глибини; її гладесенькі стіни можна було б прийняти за чорне дерево, коли б вони не оберталися з такою моторошною швидкістю й не відбивали мерехтливого, примарного місячного сяйва, яке потоком золотої величі струменіло вздовж чорних схилів, проникаючи далеко вглиб, у найпотаємніші надра безодні.

Спочатку я був такий приголомшений, що не міг нічого до пуття роздивитися. Сприймав тільки загальний спалах грізно-величавої краси. Коли ж трохи оговтався, погляд мій мимоволі потягся донизу. В цьому напрямку око не натрапляло ні на які перепони, адже суденце висіло на похилій поверхні вирви. Трималося воно зовсім рівно, сказати б інакше — площина палуби була паралельна площині води, тільки ж вода круто опускалась, утворюючи кут більший сорока п'яти градусів, тож ми ніби лежали на боці. Одначе я не міг не помітити, що й при такому положенні

мені не набагато важче було зберігати рівновагу, ніж коли б ми знаходилися на горизонтальній площині,— певне, завдяки швидкості нашого кружляння.

Місячні промені добирались начебто до самого дна пучини, але я все так само не міг нічого там розгледіти, бо все внизу було повите густою млою, над якою зависла препишна веселка, мов той вузький, хисткий місток, що, як твердять мусульмани, править за єдиний перехід із Часу в Вічність. Ця імла чи то водяна курява виникала, безперечно, від зіткнення велетенських стін вирви, коли вони всі зразу зіштовхувалися на дні; але зойк, що здіймався з тієї мли й линув до небес, я описати не берусь.

Коли ми ото були ковзнули в безодню з пояса шумовиння, нас занесло на чималу глибину, але далі ми опускалися вже аж ніяк не розмірено. Все кружка та й кружка летіли ми, але не плавно й одноманітно, а запаморочливими поштовхами й ривками, які то жбурляли нас усього на кілька сотень ярдів, то змушували враз описати чи не ціле коло. І з кожним обертом ми опускалися дедалі нижче, поволі, але досить помітно. Роззираючись довкола по широчезній пустці рідкого ебену, по якій нас отак крутило, я завважив, що наше суденце було не єдиною здобиччю, захопленою пащекою виру. І вище й нижче нас видніли уламки кораблів, величезні купи колод, стовбури дерев та безліч усякого дрібного мотлоху: різне домашнє начиння, розламані ящики, діжки й дошки. Я вже згадував ту неприродну допитливість, що пойняла мене, заступивши первинне почуття жаху. Вона ніби тим дужче оволодівала мною, чим ближче й ближче я посувався до своєї страхітливої долі. З незвичайним інтересом почав я приглядатися до незліченних речей, що кружеляли разом із нами. Може, то була у мене якась маячня, бо я навіть розважався тим, що загадував, котра з цих речей швидше щезне в пінявому клекоті біля дна. "Ось ця ялина,— казав я сам собі,— зараз неодмінно зробить фатальний стрибок, пірне й щезне". А тоді розчаровано бачив, як кістяк голландського торговельного судна випередив її і пірнув перший. Врешті, після того, як я кілька разів отак загадував і щоразу помилявся, сам цей факт — факт незмінної хибності

моїх здогадів — наштовхнув мене на цілий ланцюг думок, від яких я знов затремтів з голови до п'ят, а серце моє знов несамовито закалатало.

Але затремтів я не від нових жахів — мене схвилював невиразний промінець надії. Та надія зродилася почасти з деяких моїх спогадів, а почасти — з моїх теперішніх спостережень. Я пригадав весь той розмаїтий плавучий мотлох, яким усіяне узбережжя Лофодену: все, що колись був поглинув Москестрем і потім викинув назад. То були здебільшого надзвичайно понівечені уламки, такі побиті й пошарпані, що суціль їжачилися скіпками, от ніби то їх зумисне понавтикав туди; але серед того гамузу траплялись іноді речі, які зовсім не були спотворені. Я не міг знайти цьому ніякого іншого пояснення, крім того, що з усіх цих предметів лише ті, що їх обернено на обдерті уламки, були затягнуті аж на саме дно, а інші — чи тому, що набагато пізніше потрапили у вир, чи з якої іншої причини,— опускалися надто повільно й не встигали досягти дна, оскільки наставав приплив чи відплив. Я ладен був припустити, що в обох випадках вони могли бути винесені на поверхню океану, не зазнавши долі тих речей, які були втягнені раніше або чомусь їх засмоктало швидше. При цьому я зробив ще три важливі спостереження. Перше: як правило, що більші були предмети, то швидше вони опускалися; друге: якщо з двох тіл однакового об'єму одне було сферичне, а друге — будь-якої іншої форми, то сферичне опускалося швидше; третє: якщо з двох тіл однакової величини одне було циліндричне, а друге мало будь-які інші обриси, то циліндричне втягувалось повільніше. Після того, як я порятувався, я кілька разів бесідував на цю тему із старим шкільним учителем нашої округи. Це ж від нього я навчився вживати слова "циліндр" та "сфера". Він пояснив мені (хоч я те пояснення забув), яким чином те, що мені привелося спостерігати, було по суті природним наслідком тієї форми, яку мали плавучі речі, й показав мені, чому так виходило, що циліндр, потрапивши у вир, чинив більший опір його всмоктувальній силі і втягувався трудніше, ніж будь-яке інше, рівне йому обсягом тіло, котре мало будь-яку іншу форму (1). Великою мірою укріпила мої спостереження одна вражаюча обставина, і то завдяки їй я загорівся ідеєю використати їх для свого порятунку: щоразу, описуючи коло, ми обганяли то барильце, то рею, то

зірвану з корабля щоглу, а ще ж багато цих речей, які були на одному рівні з нами тієї хвилини, коли я тільки розплющив очі й побачив ці чудеса водоверті, тепер кружляли високо над нами і ніби й не дуже зрушили зі свого початкового рівня.

(1) Див.: Архімед. Про плавучі предмети.— Кн. 2. (Прим. автора).

Більше я вже не вагався. Я вирішив прив'язати себе якомога міцніше до барильця з-під питної води, що за нього я тримався, відрізати найтов, яким воно кріпилося до корми, й кинутися з ним у воду. Я спробував на мигах привернути увагу брата, показуючи йому на барила, що пропливали повз нас, і всіляко намагався розтлумачити йому, що саме я наміряюся зробити. Нарешті він начебто збагнув мій задум, але (чи так воно було, чи ні) тільки безнадійно похитав головою і не захотів покинути своє кільце, зрушити з місця. Дотягтися до нього було неможливо, а кожна мить зволікання загрожувала погибеллю. Тож я, згнітивши серце, полишив брата на його власну долю, прив'язав себе до барильця тією самою мотузкою, якою воно було принайтоване до корми, й, не роздумуючи ні миті більше, кинувся в море.

Наслідок виявився точнісінько такий, як я і сподівався. Оскільки це ж я сам розповідаю вам цю історію і ви бачите, що я порятувався, і знаєте з моїх слів, яким чином я добився порятунку, а отже, можете вже зараз передбачити все, чого я ще не договорив, я постараюсь небагатьма словами довести свою оповідь до кінця. Минула, може, година чи близько того, відколи я покинув наше суденце, коли воно, опустившись набагато нижче за мене, зробило три чи чотири підряд блискавичні оберти й, забираючи з собою мого любого брата, шугонуло в пучину й назавжди щезло в пекельному шумовинні. А барильце, до якого я був прив'язаний, пройшло тільки трохи більше половини відстані до дна вирви від того місця, де я стрибнув за борт, коли це в самих надрищах виру зайшла вирішальна переміна. Раптово й швидко, просто на моїх очах, похилі стіни гігантської вирви стали втрачати свою крутизну. Бурхливий крутіж виру почав уповільнюватись. Мало-помалу щезли імла й веселка внизу, дно пучини стало начебто підійматися вгору. Було ясне

небо, вітри втихомирилися, і повня, сяючи, котилася до заходу, коли я опинився на поверхні океану навпроти берегів Лофодену, вище того самого місця, де щойно зяяла прірва Москестрему. Це ж був час затишшя, але море після урагану все ще здиблювалось горами хвиль. Течія Стрему підхопила мене й за кілька хвилин винесла до рибальських угідь біля самого берега. Мене, геть виснаженого, запримітили з суденця й витягли на борт. Тепер, коли небезпека була позаду, я через пережиті жахи не міг мовити й слова. Врятували ж мене мої давні приятелі й товариші, але вони не впізнали мене, от ніби я був вихідець із того світу. Моя чуприна, іще напередодні чорна мов воронове крило, була геть біла, як оце й зараз ви її бачите. Кажуть, нібито й моє обличчя зовсім перемінилося. Згодом я розповів їм свою пригоду — і вони мені не повірили. Тепер я розказав її вам і не дуже сподіваюсь, що ви повірите мені більше, ніж безжурні лофоденські рибачки.